

ЕКОПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Результати досліджень, проведені Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), свідчать, що на сьогодні лише 20% народжених дітей умовно вважаються здоровими, а кількість людей з особливими потребами щорічно збільшується. Загалом частка таких людей у структурі населення зросла за останні 15 років вдвічі, значний відсоток від загальної кількості становлять діти та молодь. З огляду на це, у число національних пріоритетів сучасності входить питання розв'язання проблеми навчання і соціального розвитку цих дітей та молодих людей, що, безумовно, потребує модернізації сучасного освітнього простору.

Основні акценти модернізації освіти визначені в ратифікованій Україною Конвенції ООН про права інвалідів та Державній цільовій програмі «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року. В цих документах відслідковуються вектори завдань, які стосуються забезпечення відкритості та доступності освіти для усіх без винятку людей, незважаючи на стан їхнього здоров'я, матеріальне становище, національні, соціальні чи психофізіологічні відмінності. Реалізація вище окреслених завдань передбачає запровадження інклюзивної освіти на всіх її рівнях.

Поняття «інклюзія» походить від англійського *inclusion* – включення. Аналіз наукових джерел дає змогу говорити, що інклюзія трактується як процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі, і насамперед тих, що мають труднощі у фізичному чи розумовому розвитку. В широкому соціально-філософському сенсі інклюзія розуміється як форма буття, спільного життя людей із нормальним розвитком та людей з обмеженими можливостями.

Однією з визначальних форм інклюзії є інклюзивне навчання, яке відображає не лише нові погляди на освіту

загалом, а й сприяє формуванню особистості, яка, як влучно визначив О. Асмолов: «...змінюється у світі, що змінюється» (Асмолов О., 1990). З нашого погляду, ця формула вченого яскраво ілюструє основну ідею інклюзивного навчання, у процесі якого особистісні зміни відбуваються в усіх без виключення учасників освітнього процесу.

Концепцією розвитку інклюзивної освіти в Україні (наказ Міністерства освіти та науки України від 1 жовтня 2010 року) визначено пріоритети впровадження інклюзивної освіти, проте фактично усі положення Концепції стосуються, в основному, дошкільної та середньої загальної освіти, специфіка вищої школи при цьому не враховується. Наразі варто відмітити, що в зарубіжних країнах, зокрема США, Великобританії, Нідерландах, Німеччині досить поширена практика впровадження інклюзії у закладах вищої освіти, проте в нашій державі така практика лише започатковується, про що свідчать дослідницькі роботи Т. Авксентьєвої, А. Кісляк, К. Кольченко, А. Лісниченко, С. Місяк, Г. Нікуліної, П. Таланчука, М. Чайковського, В. Шиян та ін.

Інклюзивна вища освіта в Україні визначається як система освітніх послуг з поєднанням елементів спеціальної та інклюзивної освіти. М. Чайковський окреслив принципи, на яких має ґрунтуватись інклюзивна вища освіта, зокрема: принцип діалогізму в рамках педагогіки партнерства, суб'єкт-суб'єктних відносин зі здоровим оточенням, принцип співіснування, обопільного суверенітету, свободи співрозвитку, єдності та прийняття рішення (Чайковський М., 2016). На нашу думку, цей перелік можна продовжити, долучивши принципи гуманістичної психології. Однак, як показує практика, у закладах вищої освіти, де існує практичне втілення інклюзивної освіти, на шляху до реалізації принципів інклюзивного навчання існують значні труднощі. Досліджуючи проблеми інклюзивної освіти студентів, М. Чайковський визначив, що, перш за все, ці труднощі пов'язані з недостатньою навчально-методичною підготовкою викладачів до роботи зі студентами з особливими потребами; відсутністю дієвого контролю за виконанням принципів інклюзії у закладі освіти; обмеженим вибором індивідуального освітнього маршруту, що здійснюється особою

з інвалідністю відповідно до індивідуальних можливостей; недостатньою розробкою теорії та технологій роботи зі студентами з інвалідністю (Чайковський М., 2016).

Тобто постає нагальна проблема створення успішного інклюзивного середовища, причому, на наше розуміння, воно має бути специфічним для кожного окремого закладу вищої освіти. Якщо брати до уваги трьохмірну складову такого середовища, запропоновану Є. Базиком, а саме: пристосованість учбової бази; інклюзивна компетентність викладачів та інклюзивна компетентність студентів, то постає задача розробка моделі інклюзивного середовища з орієнтиром на освітній принцип «від рівних прав до рівних можливостей».

В основі просторово-психологічної організації такого інклюзивного середовища, з нашого погляду, доречним буде екопсихологічний підхід, сутність якого полягає у створенні та реалізації певної технології долученості («включеності») індивіда, груп та суспільства загалом у різні системи, які створюють середовища життєіснування кожної конкретної людини. Слідуючи за думкою Ю. Швалба, людське буття передбачає наявність двох базових типів середовища існування: ландшафтно-природне середовище та соціокультурне середовище, яке існує у сукупності норм і правил організації соціальної поведінки, діяльності та взаємодії (Швалб Ю., 2016). Приломлюючи кризь призму нашої проблематики, ландшафтно-природне середовище – це технічне забезпечення доступності освітнього простору, тобто створення архітектурної безбар'єрності університетського простору та здійснення спеціалізованого технічного супроводу студентів. Створення соціокультурного середовища є більш складним етапом, адже воно передбачає багатоаспектність, зокрема формування відповідної організаційної культури університету, розвиток освітньої політики ЗВО, запровадження інклюзивної практики тощо.

Ідея екологічного підходу до створення інклюзивного середовища полягає у тому, що ми маємо створити в університеті такі умови, за яких взаємодія між учасниками освітнього процесу буде сприяти розвитку кожного з них зокрема, та середовища загалом. Тобто, важливо, щоб будь-яка

діяльність студента/викладача/адміністрації/батьків сприяла розвитку інклюзивного середовища ЗВО, що у свою чергу, створює середовище особистісного розвитку людини.

Безперечно, це складний та довготривалий процес, який передбачає кілька цілеспрямованих етапів. Наразі, ми підтримуємо у даному контексті концепцію використання матеріалів «Індексу інклюзії», сутність якої полягає в проведенні освітнього моніторингу, що включає анкетування студентів, викладачів, адміністрації, батьків щодо визначення слабких і сильних сторін закладу для забезпечення якісної освіти всіх студентів. Перша версія «Індексу інклюзії» була розроблена Мелко Ейскоу та Тоні Бутом за участю британських педагогів, батьків, представників громадських організацій інвалідів. Вона пройшла перевірку в середніх школах Англії у 2000 році. В рамках проекту «Використання індексу інклюзії для розвитку інклюзивної школи» Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» розроблена українська версія «Індексу інклюзії».

Беручи її до уваги, нами було проведене дослідження серед студентів психолого-педагогічного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Загалом опитано 146 студентів 1-4 курсів та 30 студентів-магістрантів спеціальності «Психологія». Дослідницька мета полягала у з'ясуванні рівня обізнаності студентської молоді щодо інклюзивної освіти, вивченні ставлення студентів до проблем людей з особливими потребами, а також у виявленні готовності майбутніх психологів навчатись в умовах інклюзивного середовища. На підставі отриманих результатів можна констатувати, що майже третина студентів не розуміє змістовної сутності понять «інклюзія» та «інклюзивне навчання», даний факт свідчить про низький рівень поінформованості з даного питання, тобто постає проблема розвитку інклюзивної компетентності студентської молоді.

Студенти-психологи висловлюють також думку щодо недостатньої уваги з боку нашого суспільства до людей з особливими потребами, лише 12 % з числа досліджуваних володіє інформацією про відзначення в нашій державі Міжнародного дня людей з інвалідністю.

Продовжуючи речення «У нашому університеті турбота про молодь з особливими потребами...», студенти, в основному, відповідають: «має бути», «здається є», «потрібна», «на нашому факультеті здійснюється», «майже відсутня», «набуває чинності». Тобто, як бачимо з відповідей, в аспекті організаційної культури впровадження інклюзивного навчання є ряд першочергових завдань, пов'язаних зі створенням інклюзивного дизайну, усуненням ментальних бар'єрів на шляху здобуття вищої освіти студентами з особливими потребами та ін.

Фрази, якими студенти закінчували речення «Якщо у моїй групі навчатиметься студент з особливими потребами...», вказують на толерантне ставлення майбутніх психологів до таких людей, достатньо розвинену емпатію, прагнення до взаєморозуміння, допомоги, сприйняття студентів з особливими потребами з позиції рівності.

Узагальнюючи викладене вище, відмітимо, що нами здійснена лише перша дослідницька розвідка у континуумі вивчення проблеми здобуття вищої освіти молоддю з особливими потребами. Створення інклюзивного середовища у ЗВО з урахуванням екопсихологічних ідей потребує модифікацію «Індексу інклюзії», виконання його повного циклу та на підставі отриманих результатів визначення пріоритетних напрямів подолання бар'єрів і мобілізації ресурсів інклюзивного розвитку закладу вищої освіти.

Щербата В. Г., Острянюк Т. С.

ОЦІНКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Важливим напрямком у розвитку освітньої галузі на сьогоднішній день є впровадження інклюзивної форми навчання, спрямованої на залучення дітей із особливими освітніми потребами (ООП) у загальноосвітні навчальні заклади. Інклюзивна освіта ставить перед навчальним закладом, педагогічними працівниками, батьками учнів багато складних і